

*Стріла Г.П., здобувач**

Полтавська державна аграрна академія

ЕКОЛОГО-ТЕХНОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ ВІДТВОРЕННЯ РОДЮЧОСТІ ҐРУНТІВ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Рецензент – доктор сільськогосподарських наук, професор Г.П. Жемела

Розв'язання проблем відтворення родючості ґрунтів, землекористування, які на сучасному етапі набули надзвичайної гостроти, ґрунтується на впровадженні через землевпорядне проектування екологічно та економічно обґрунтованих підходів до оптимізації використання земель. Якщо масштаби ерозійної деградації ґрунтів та заподіяної нею шкоди досить значні як з економічного, так і з екологічного погляду, то потрібно негайно внести істотні зміни у господарську діяльність людини та природокористування.

Ключові слова: екологобезпечні технології, землеустрій, ефективне землекористування.

Постановка проблеми. Цільове використання земельних ресурсів на різних етапах історичного розвитку визначали, виходячи з економічних міркувань. Загострення економічної кризи, поширення ерозійних процесів, забруднення навколишнього природного середовища важкими металами, радіоактивними й хімічними речовинами, різке зниження родючості ґрунтів та інші негативні наслідки змусили державні органи, науковців і політиків більше уваги надавати вивченню екологічної ситуації, розробці методів її оцінки й прогнозуванню наслідків.

Використання землі значно диференційоване залежно від регіону, типу ґрунтового покриву й основних видів діяльності, що історично склалися в даній місцевості.

Розподіл земельного територіального ресурсу за цільовим призначенням має доволільний характер і досі залишається економічно та екологічно необґрунтованим. Структурна й екологічна незбалансованість земельного фонду суттєво знижує ефективність використання та охорони земель [9].

Аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано роз'яснення проблеми. Екологічні проблеми у землекористуванні є комплексною темою для обговорення та прове-

дення досліджень, які висвітлені в наукових працях таких провідних учених і науковців, як С.Ю. Булигін [1, 2], Д.С. Добряк, С.О. Осипчук [3, 5], О.П. Канаш [4, 5], В.М. Кілочко, А.І. Пантелеймонов [6-8], В.О. Леонець [9], А.Я. Сохнич [11], А.М. Третяк, Л.Я. Новаковський [14], В.М. Трегобчук [12, 13] та ін.

Нині значної шкоди земельним ресурсам завдають природно-антропогенні фактори, зокрема підтоплення, карстові процеси, зсуви, ерозія ґрунтів, заболочення, перезволоження, засолення та закислення земель, виснаження родючого шару ґрунту, техногенне забруднення тощо.

Мета досліджень: проаналізувати сучасні проблеми й актуальні завдання щодо відтворення родючості ґрунтів землекористування на регіональному рівні.

Матеріали і методи досліджень. У результаті земельних перетворень значно зросла кількість сільськогосподарських та інших землевласників і землекористувачів, порушилися межі землеволодінь та землекористувань, втратили екологічну рівновагу в питаннях відновлення родючості ґрунтів, яка вирішувалася здебільшого за рахунок науково-обґрунтованого чергування сільськогосподарських культур у сівозмінах.

Результати досліджень. Найвідчутнішою з успадкованих недоліків колишнього використання земель є, безумовно, необґрунтованість потрібного співвідношення угідь, у тому числі сільськогосподарських, передусім орних. Хибна тенденція максимального залучення земель до складу орних, без екологічного аналізу наслідків такої всеобов'язкової акції, призвела до значного зниження родючості ґрунтів. За даними проведених спостережень, протягом 20-річного періоду (1961-1980) у межах України еродованість ріллі зростала щорічно на 80-100 тис. га, втрати родючого шару ґрунту з відповідним вмістом поживних речовин сягали понад 450 млн. тонн.

* Керівник – доктор сільськогосподарських наук, професор П.В. Писаренко

Вміст гумусу в середньому знизився на 0,3%. Це те, що було одержано в спадщину від радянських часів. У подальшому ситуація ускладнилася: внесення добрив різко скоротилося (мінеральних – приблизно в 10 разів, органічних – у 5-7). Зменшилися також обсяги меліорації, як водної, так і хімічної. Зрозуміло, що ліквідація ситуації, в якій знаходяться землі сільськогосподарського призначення, потребує радикального наукового обґрунтування, яке повинне передувати системі організаційних заходів.

Одним із принципів чинників, що негативно впливали на колишні землекористування і не відрегульовані й сьогодні, є відсутність кількісно визначених показників оптимального співвідношення угідь. Такого, що задовольняло б не тільки екологічні, але й економічні вимоги, особливо з урахуванням того, що оптимізація землекористування не може мати однозначного уніфікованого розв'язання, – її слід розглядати через призму природно-сільськогосподарського районування. Інакше кажучи, оптимальне співвідношення земельних угідь необхідно встановлювати диференційовано як для природно-сільськогосподарських провінцій (яких в Україні 19), так і для округів (їх 32), які виділяються за геоморфологією, зокрема характером рельєфу, що істотно позначається на ґрунтоутворенні й придатності земель для сільськогосподарського використання.

Колишні методи визначення придатності земель, як уже зазначалося, хибні за своєю сутністю, виключали можливість об'єктивної оптимізації використання земель. Намагання оптимізувати співвідношення угідь залученням показників так званої екологічної стабільності [10] не витримують серйозної критики. Запропоновані словацькими дослідниками І. Риборське і Е. Гойке підходи до екологізації землекористування, які ґрунтуються на наборі низки коефіцієнтів, що, на думку авторів, характеризують стабільність ландшафтів, не можна розглядати як науково обґрунтовані. По-перше, вони зонально не диференційовані, що виключає можливість їх конкретного впровадження й зумовлює вкрай узагальнене (дрібномасштабне) уявлення про територію. До того ж згадані підходи не враховують ґрунтового покриву, і коефіцієнти запропоновано безвідносно до характеру наявних ґрунтів. Так, для орних земель встановлено стандартний екологічний коефіцієнт 0,14 (і для повнопрофільних потужних чорноземів рівнинних плато, і для розчленованих поверхонь з еродованими ґрунтами). Крім того, не береться до уваги

характер використання орних земель — чи у складі інтенсивних сівозмін, чи ґрунтозахисних. Зрозуміло, що підходи, які ґрунтуються на таких сумнівних коефіцієнтах, нездатні забезпечити реальну оптимізацію землекористування.

Наукові дослідження свідчать про те, що окремими ґрунтозахисними заходами не можна запобігти ерозії чи значно послабити її. Система землеробства, що склалася нині, не тільки не забезпечує задовільного захисту ґрунтів зі сприятливими передумовами ерозії, але й зумовлює останню. І якщо масштаби ерозійної деградації ґрунтів та заподіяної нею шкоди досить значні як з економічного, так і з екологічного погляду, то потрібно негайно внести істотні зміни у господарську діяльність людини та природокористування. Ці зміни пов'язані, передусім, з оптимізацією співвідношення природних систем і агро-систем, реконструкцією агроландшафтів на екологічній основі, протиерозійною організацією території на рівні окремих сівозмінних масивів.

Боротьба з ерозією супроводжується значними технологічними й організаційними труднощами. Вона не буде успішною доти, доки не утвердиться захисно-біосферна концепція природокористування, тобто, коли екологічні критерії домінуватимуть над економічними.

Виникає закономірне запитання: чому таке становище виникло тепер, а не раніше? Справа у тому, що до 1996 року в сільському господарстві переважали землі, які належали колективним сільськогосподарським підприємствам. Це були великі, високомеханізовані господарства, в яких проблему відновлення родючості ґрунтів розв'язували за рахунок сівозмін. Навіть на малопродуктивних і деградованих землях розміщували ґрунтозахисні сівозміни зі значною насиченістю посівами багаторічних трав та культур із суцільним покривом.

Наявність у сільгоспідприємствах тваринницьких галузей давало змогу вносити достатню кількість органічних добрив і частково відновлювати баланс поживних речовин також за рахунок мінеральних добрив та впровадження ґрунтозахисних систем землеробства. Паювання земель колективної власності й передача у приватну власність земельних ділянок кожному громадянину прискорили створення одноосібних господарств або об'єднань кількох громадян. Парцелярний розмір таких господарств, практична відсутність у них тваринницьких галузей, обмежені фінансові й технічні можливості призводять до подальшої деградації ґрунтів. За цих умов важливо розробити концептуальні засади

еколого-економічного ресурсозберігаючого землекористування.

Висновок. Вирішення питань відновлення родючості ґрунтів землекористування, враховуючи

обмежене фінансування й недостатність органічних добрив, може бути досягнуте лише через землевпорядне проектування проектів еколого-економічного обґрунтування сівозмін.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Булигін С.Ю. Сучасні науково обґрунтовані підходи до використання землі. Загальні збори Української академії аграрних наук // Вісн. аграр. науки. – 2003. – № 1. – С. 5-24.
2. Булигін С.Ю. Регламентация технологічного навантаження земельних ресурсів // Землевпоряд. вісн. – 2003. – № 2. – С. 9-12.
3. Добряк Д.С., Осипчук С.О., Погурельський С.П. Проблеми екологізації землекористування // Землевпорядкування. – 2001. – № 2. – С. 31-36.
4. Канаши О.П., Добряк Д.С., Розумний І.А. Класифікація та екологобезпечне використання сільськогосподарських земель: Наук. моногр. – К.: Ін-т землеустрою УААН. – 2001. – 308 с.
5. Канаши О.П., Осипчук С.О. Схема ерозійного районування сільськогосподарських земель // Землевпорядкування. – 2003. – № 1. – С. 47-53.
6. Кілочко В.М. До питання ерозії ґрунтів у Черкаській області: Темат. зб. наук. праць «Генезис, географія і екологія ґрунтів». – Л.: Простір М, 1998. – С. 238-241.
7. Кілочко В.М., Пантелеймонов А.І. Охорона і раціональне використання земель – першочергове завдання держави / Реформування земельних відносин і охорона земель: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф., 26-27 верес. 2003 р. – Л.: ЛДАУ. – С. 29-33.
8. Кілочко В.М. Соціально-економічні та екологічні проблеми сучасних земельних відносин на Черкащині / Пробл. розвитку земельних відносин, землеустрою і земельного кадастру в умовах ринкової економіки: Тези наук.-практ. конф. – Х., 2005. – С. 70-73.
9. Леоніць В.О. Сучасні проблеми землевпорядкування та охорони земель // Землевпорядкування. – 2001. – № 1. – С. 42-47.
10. Риборські І., Гойке Е. Вплив складу угідь на екологічну стабільність території: Зб. "Землевпорядні роботи в спеціальних умовах". – Татранська ломниця, 1988.
11. Сохнич А.Я. Ґрунтово-екологічний моніторинг: призначення та організаційні принципи // Вісн. ЛДАУ. – 2001. – № 4. – С. 62-67.
12. Трегобчук В.М. Раціональне використання та всебічна охорона земель – головні чинники продовольчої і національної безпеки держави // Землевпорядкування. – 2001. – № 1. – С. 36-41.
13. Трегобчук В.М., Прадун В.П. Актуальні проблеми вдосконалення земельних відносин у контексті програми дій "Порядок денний на ХХІ століття" // Землевпорядкування. – 2002. – № 3. – С. 3-8.
14. Третяк А.М., Новаковський Л.Я. Основні положення концепції розвитку земельної реформи в Україні. – К., 2002. – 96 с.